

Prof. Dr. Mehmet Şeker, Ali bin Hüseyin el-Amâsi ve Tariku'l-Edeb'i, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002

Bu yazımda, sıbyân mektebinde okutulmak üzere 15. yüzyılda, sıbyân mektebi hocası Ali bin Hüseyin el-Amâsi tarafından yazılan eser üzerinde durmak istiyorum. Yukarıda künyesini verdiğim kitap, elyazması olup Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış, gerek edebi, gerek didaktik kitapları terminoloji ve dil yönünden Türkçe üzerinde çalışmaları, içerik yönünden ise eğitim ve edebiyatla uğraşanları ilgilendiren konuları içermektedir. Yıllardan beri bu metinler üzerinde çalışılmaktadır. Ancak bu metinler üzerinde çalışmanın çok da kolay bir iş olmadığını belirtmek gerekir. Bu zorluklar şöyle özetlenebilir.

1- Metinler Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşıdıkları için bu dil özelliklerini iyi bilip dikkat edilmelidir.

2- Özellikle günümüzde kullanılmayan arkaik kelimeler dikkatli ve doğru okunmalıdır.

3- Metinler genellikle devrik cümle şeklinde yazıldıklarından, noktalama yapılacaksa, metnin anlaşılması için noktalamayı doğru yerde yapmak gerekir.

4- Metin karşılaştırılması yapılırken, doğru bir metnin ortaya çıkarılması esastır. Metinleri karşılaştırırken yalnız bir nüshayı esas almak yerine, araştırmacının, bütün nüshaları göz önünde bulundurup doğru olanı seçmesi gerekir. Yoksa yanlış da olsa, esas aldığı bir nüshayı olduğu gibi yazmak ve diğer nüshalardaki doğru kelimeleri dipnota yazmak, yanlış bir metnin ortaya çıkmasına sebep olur

Mehmet Şeker hoca kitabını Giriş, Tariku'l-Edeb'in muhteviyatı ve Kaynakları, Tariku'l-Edebe Sosyal Hayat, Tariku'l-Edebe Eğitim, Lugatçe gibi bölümlere ayırarak yayınlamıştır. Mehmet Şeker kitabı hazırlarken çok çalıştığı anlaşılıyor. Bu şekildeki çalışmaların ortaya çıkması şüphesiz Türk kültür, tarih, dil ve edebiyat çalışmalarına katkı sağlamaktadır. Çalışmaya bu açıdan bakıldığında araştırmacıyı kutlamamak elde değil. Özellikle eğitim açısından incelenmesi daha çok takdir edilmesi gerekir. Araştırmacı, hoca-veli, hoca-öğrenci, öğrenci-veli ilişkilerini ele alıp kitaptan da alıntılar yaparak o dönemin eğitim anlayışını gözler önüne sermiştir. Bu da İslami Kültür tarihinde, ilk devirlerden beri eğitim ve öğretim üzerinde durulduğunu göstermektedir. Özellikle kız çocuklarının okutulması, hele erkeklerle karma bir şekilde okutulması konusu üzerinde durulması takdire değer. Kitabın metin transkripsiyonu bölümünü tamamen okudum. Okuma sırasında, yukarıda maddeler halinde yazdığım imla kurallarına yer yer uyulmadığını tespit ettim. Örneğin, sayın Şeker kitabın önsözünde; "çeşitli kütüphanelerdeki nüshalarını görmek, farklarını tespit edip sağlam bir metni ortaya çıkarmak bir hayli zaman aldı" diyor. Oysa metin transkripsiyonu kısmına baktığımızda, kitabın önsözünde de belirttiği gibi, Nuruosmaniye kütüphanesi 3389/3908 numarada kayıtlı nüshayı esas aldığını görüyoruz. Diğer nüshalardaki farklılıkları dipnotta belirtmiştir. Bu, araştırma açısından olması gereken güzel bir yöntemdir. Ancak, metni oluştururken yanlış da olsa esas aldığı söz konusu nüshayı tercih ettiği anlaşılıyor. Oysa, yukarıda da belirttiğim gibi, araştırmacının doğru kelime ve ibareyi metne alıp yanlış veya uygun düşmeyen, esas aldığı nüshada da olsa, dipnotta göstermesi gerekir. Tespit ettiğim bazı örnekler; varak 36a'da 'kım kı kengelle Kur'an okusa. .' ibaresinde 'kengelle' yerine 'güle güle' ibaresi

kullanılmıştır. 'güle güle' şekli bazı nüshalarda var olmakla beraber alay etmek anlamına gelen 'kengelle'yi tercih etmesi gerekirdi. Yine aynı varakta; 'kim ki suçu içilmeğe başlayacak...' ibaresinde 'içilmeğe' kelimesinin başka bir nüshada 'içmeğe' şeklinde olduğunu belirttiği halde 'içilmeğe'yi tercih etmiştir. Oysa 'içmeğe' doğru şeklini tercih etmeliydi. Aynı şekilde 'divarına' yerine 'tavarına' (V. 36.a), 'adıyla' yerine 'edible' (V.19b) şekilleri tercih edilmeliydi.

Çalışmamıza konu olan metne baktığımızda aynı imlaların da yer yer dipnota yazıldığını görüyoruz. (V.17a'da 'meşakkatinden' kelimesini nüsha farkı olarak dipnota aynen yazmıştır. yine V. 36b'de 'elin yuya ve elin yalayub yine ete yapışmaya', 'yastuk eylemeye', 'silmeye' gibi ibareler, dipnotta da aynısı yazılarak nüsha farkı olarak gösterilmiştir.) Ayrıca çalışmanın sonuna, esas alınan nüshanın fotokopisinin eklenmesi gerekirken farklı bir nüsha eklenmiştir. Bu da metnin karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Yine önsözde, müstensihlerin hatalı istinsahları sebebiyle çözemediği kelimeleri soru işareti ile gösterdiğini belirtmiştir. Oysa okunamıyor dediği kelimelerin çoğu, karşılaştırdığı diğer nüshalarda rahatlıkla okunduğunu görüyoruz. V.49a'da 'kışının zıymek(?)' olarak okuduğu ibarenin 'kışnız yemek' olduğu gibi 'beçid (?)', 'be-cidd' (V.39a); 'güveneler', 'küyeler' (bekleyeler) (V.39b); 'sıyıra', 'sır' (kırar) (V.33a); 'çekzinüb', 'çekzinüp' (dönüp, dolaşıp) (V.22b); 'Büzürgeimhere', 'Büzürceimhr'e' (Özel ad) (V.21b); şeklinde açık olarak okunabilmekte ve metindeki anlamlarına uymaktadır. 'Fasd' (V.14b) kelimesini doğru okuduğu halde yine soru işaretini koymuştur. Oysa kelime sözlükte 'kan almak' anlamına gelip metindeki anlamıyla uyumaktadır. Araştırmacı önsözde kitaptaki hadisler üzerine Yüksek Lisans yaptırdığını, Arapça şairlerin tercümelelerinde Prof. Dr. Halil İbrahim Şener ve Farsça şairlerin tercümelelerinde Dr. Bekir Özcan'ın yardımlarına başvurduğunu belirttiği halde eserin ait olduğu Eski Anadolu Türkçesi dönemi için yardım alıp almadığını belirtmemiştir. Ne yazık ki yazarın en çok da bu konuda yanılıya düştüğünü görüyoruz. Sağlam bir metnin ortaya çıkması ve kaliteli bir baskı için bu tür eserleri çalışanların mutlaka bir dil uzmanına danışmaları gerektiği kanısındayım. Yardım aldığını belirttiği Arapça ve Farsça şairlerin gerek imla, gerek tercümelelerinde de ciddi hatalar olduğunu görmekteyiz

Bir metin sağlam olmayınca daha sonra yapılacak çalışmalarda da problem yaşanır. Kelime yanlış okunduğunda sözlüğe de yanlış olarak geçer. Nitekim bu çalışmada da yanlış okunmuş olan bazı kelimeler sözlüğe de yanlış olarak geçmiştir. Örneğin; dünile (geceleyin) dünle (13a) şeklinde okunmuş ve sözlüğe de dün (alçak) olarak geçmiştir. Aynı şekilde 'server' kelimesi 'sürür' olarak okunmuş ve sözlüğe de sürür (sevimli, sevinç evi) olarak geçmiştir. Od (ateş), (ud: haya, utanma 23a); mınkar (gaga), (mankır: para 24b) örneklerini de sayabiliriz. Metinde Farsça tamlamaların okunuşunda da yanlışlıklar görülmektedir. Bu tamlamaları 'Metinde yanlış yazılmış kelimeler' başlığı altında verdiğim için ayrıca burada belirtmeye gerek görmedim. Ayrıca metinde bir oransızlık göze çarpmaktadır. Örneğin 190 sayfalık metne karşı tek sütun üzeri 28 sayfalık bir sözlük hazırlanmıştır. Anlamı verilen kelimelerin çoğu da bilinen kelimelerdir. Oysa metinde hemen hemen hiç duyulmayan ve belki de ilk karşılaşılan birçok kelime vardır ki bunların neredeyse hiç biri verilmemiştir. Metnin butününde yanlış olarak kullanılan bazı kelime ve eklerin tek tek gösterilmesi uzun olacağı için kelimelerin yanlış şekillerinin yanında doğru şekillerini parantez içinde göstermek suretiyle vermeyi uygun gördüm. Ahret (ahıret), 'avret ('avrat), çün (içün, bu kelime daha çok bitişik şekillerde yazılınca çün şeklinde yazılmıştır; melâlçün, (melâliçün), dahı (dahi), etmek (itmek, bazı yerlerde doğru yazılmıştır. Bu konuda bir birlik yoktur.), gayrı (gayrı), hıdmet (hıdmet), hikayet (hikayet), hikmet (hikmet), 'ibâdet ('ibâdet), 'ibâret ('ibâret),

‘ikāb (‘ikāb), ‘ilm (‘ilm), ‘māyet (‘māyet), ıssı (ıssı: sahip), ‘ızz (‘ızz), kande (kanda), katı (katı), mütāle‘a (mütāla‘a), ‘omr (‘omr), temām (tamām).

Zaman zaman doğru yazılmakla beraber klişeleşmiş çoğu eklerde tutarsızlık ve yanlışlıklar vardır. Tespit ettiğim bazı ekler: birinci ve ikinci kişi ekleri yuvarlak, üçüncü kişi eki ise düz olması gerekirken buna genelde uyulmamıştır. Bununla ilgili olarak bazı kelimeleri verdikten sonra doğru şekli ve geçtiği varak numarası parantez içinde gösterildi. Evim (evüm 33b), cevābı-mı, (cevābuñı 6b), bu delünün ne dedüğün, (bu delünün ne didüğün 6b). Genitif (ılgı eki) daıma yuvarlak olmalı; ananın atanın (ananuñ atanuñ 12b), ve her kımınle (ve her kımünle 8b), bılışmekliğin sonunu (bılışmekligün sonunu 8b). Soru eki düz olmalıdır; gördünüz mü (gördünüz mü 27b), gördün mü (gördün mi 28b) (Bu eki doğru kullandığı yerler de vardır). Tespit ettiğim yanlışları ve eksiklikleri beş başlık altında vereceğim. Metinde okunamayan kelimeler, okunduğu halde ımlası yanlış olan kelimeler, sözlükle ilgili düzeltmeler, okunduğu halde sözlüğe yazılmayan kelimeler ile Farsça ve Arapça şirhlerin ımla ve tercümelere üzerinde duracağım.

1. Metinde Yanlış Okunan Kelimeler

Kelimenin yanlış okunmuş şeklini verdikten sonra, parantez içinde doğru şeklini ve geçtiği sayfa numarasını vereceğim

Olam kım (ola mı kim 3a), hiss-i bī-hasebün (hasīs-i bī-hasebün 3b), be harf gırye-i tağmīs (bahr-ı fıkrına tağmīs 4a), gāmıye (‘āmıye 4a), dem-serdle itdüğünün (dem-i serdle ötdüğünün 4a), etmekdür (itdürmekdür 5a), sürür (server 5a), meşüm (meş‘üm 7a), dökündükden (dükendükden 7b), mü‘ennet (me‘ünet 10a), kıla (kılır 10a), ‘arz-ı iyılık (‘ıvaz-ı iyılık 11a), oğlunu (oğlanı 11b), bu üç ef‘alden oğlan gāyet serkeş ve mütekebbir eyler (bu üç ef‘al oğlanı gāyet serkeş ve mutekebbir eyler 11b), büyüyecek (büyuyecek 11b), padişāhın bir hūb şüret ve maħbūb sīret oğlı varmış (padişāhuñ bir hūb-şüret ve maħbūb-sīret oğlı varmış 11b), koyasu (kayusu 11b), kaızıyye ve hālī (kaızıye-i hālī 11b), kaçmış (kaķılmış 11b), vech-i fı‘l-vücūh (vechün fı‘l-vücūh 12a), arkama getirüp (arkama götürüp 12b), dünle (dünle 13a), avcundan (uçından 13b), mu‘niyyetine (me‘ünetine 16a), dolanınca (dölenince 16a), şor yire (şure yire 16b), sucu (sücü 17a), edeble (adıyla 20a), önden (öndin 20a), du‘āsın ve himmetün (du‘āsın ve himmetin 21a), hüsn-ı basīret (hüsn-ı sīret 21b), h‘āce büzürcimhere (h‘āce Büzürcimhr‘e 21b), sakınmak (sakını yürümek 22a), hayr-endişelerden (hayr-endişlerden 22a) çekızınuh (çekızınup 22b), sinnı eğüb (seni añup 22b) kişiy-yı hod zamāna çār ve nāçār edebilür ‘?’ (kişiy hod zamāna çār nā-çār uyalar 22b), edebilmezden öñdin (uyulmazdan öñdin 22b), od (ud ‘haya, edep, ar’ 23a), zeştlık (zıştlık 23a), dürer oğın (direr öñin 23b), yün ‘dıpnotta’ (yon ‘yontmak, tıraş etmek’ 23b), hadlu (hadlar 23b), sālehā (sālhā 24a), mınkar (manķır 24b), kım iyı nice sāħib-i ‘ılm (kım iy nice sāħib-i ‘ılm 25a), nāzenin-ı cevheri ‘aklı bī-hūde yerlere sarf etmek (nāzenin cevher-i ‘aklı bī-hūde yerlere şarf etmek 25b), gāzabla (gaşbıla 26b), muğlataya (mağlataya 27a), va‘dede hılāf eylemek (va‘dde hılāf eylemek 32a), eşler (işler 32b), sıyıra (sır ‘kırır, bozar’ 33a), kıçılır (kıçiler ‘küçükler’ 33a), ikıncı helāl arasında (iki helāl arasında 34a), güle güle (keñgelile ‘alayla’ 36a), suçı (sücü 36a), ıçılmeğe (ıçmege 36a), oda dön (ödödün 36a), divarına (tavārına 36a), yana (yabāna 38a), harımın (haremin 39a), güveneler ‘?’ (küyeler ‘bekleyeler’ 39b), atına (ıtına 39b), uru tururken (orü tururken 40a), tolınurken (tulınurken 45b), başını kır ise (başını kazıtısa 48b), saçın artuğın (sıçan artuğın 49a), kışının zıymek ‘?’ (kışınz yımek 49a), düvenle (dunle ‘geceleyim’ 49b), ters yuzlerden (tırs yuzluden 51a), kalbezanelar (kalb-zenler 51a).

2. Metinde İmlası Yanlış Yazılmış Kelimeler:

Senāy-ı (senā-yı 2b), ihsān kisvet-i İslām (ihsān-ı kisvet-i İslām 2b), seḳaleyn (saḳaleyn 2b), terbiyet-i edebiyile mü'eddeb (terbiyet edebiyile mü'eddeb 3a), ḡayrı (ḡayrı 3a), bulub (bulup)¹ 'aks-ı ('aks-i 3a), nādān dūn himmet (nā-dān-ı dūn-himmet 3b), aṣlçūn (aṣlıçūn 3b), dem serd (dem-i serd 4a), anın (anuñ 4b), etmek (itmek) (bütün metinde), komıya (ḳomaya 5a), duttılar (duttılar 5a), zemān (zamān 5a), 'avret ('avrat 5b) (bütün metinde), bed-e^fālī zāhir olan (bed e^fālī zāhir olan 6a), gece (ḡıce 6b), genc-i seyyib (genc seyyibe 6b), muvāfakat ehlidür (muvāfakat-ı ehlidür 7a), mümkün (mümkün 7b), meges-vār-ı mezellet (megesvār mezellet 7b), hemdem (hem-dem 8a), kerem-kanını (kerem kânını 8a), baht-ı sa'ādet huftē-bīdār olup (baht-ı sa'ādet-ı huftē bīdār olup 8a), ceryān (cereyān 9a), mūtād (mu'tād 9b), muhabbet (maḥabbet 9b), adıyla (adıla 10b), kemāl-i kesb idüb (kemālī kesb idüp 10b), yumıṣa (yumuṣa 11b), gönül gözi (göñlü gözi 11b), söylemiye (söylemeye 11b), çağırımıya (çağırımaya 12a), 'ıḳāb ('ıḳāb 12a), kışının (kışınıñ 12a), tefeḫḫus (tefaḫḫus 13b), edāy-ı deyn (edā-yı deyn14a), ḡüşmāl (ḡüş-māl 15a), şüḡullarında (şuḡllarında 16a), zeyrek tab' (zīrek-ṭab' 16a), künd tabi'at (künd-ṭabi'at 16b), ḡırān cān (ḡirān-cān 16b), kakmaḡla (ḳaḳımaḡla 16b), cebrle (cebrile 17a), sıdḳla (sıdḳıla 17b), keslān (keselān 17b), mecmū'asına (mecmū'ına 18a), issınun (issinūñ 18a), ve ḡayrı maḫlūḳdur (ve ḡayrı maḫlūḳdur 18b), görmezmişin (görmez mısın 19a), atanun şefḳat-i (atanuñ şefḳati 21a), hüsnü ḫulḳ (hüsn-ı ḫulḳ 21a), 'aḳl-ı āyinesimī ('aḳl āyinesimī 21b), tāki (tā kı 21b), anı ḡayrıla añmaz (anı ḡayrıla añmaz 23a), ḳılıcın yüzü suyu (ḳılıcuñ yüzü şuyı 23a), anıñcūn (anuñcūn) 23b, i'tibār-ı māla ... oldı (i'tibār māla .. oldı 24a), nı'met (nı'met 24b), rutbet (rütbet 25a), 'aḳıl ('aḳl 25b), bir ḡased (bir ḡasedi 25b), 'özü ('özü 26b), 'ālim fāṣıḳ ('ālim-ı fāṣıḳ 27a), 'ābid cāhil ('ābid-ı cāhil 27a), münācaātda (münācātda 27a), 'ızzum ('ızzüm 27a), kanā'atı (ḳanā'atı 29b), mes'ele-'i (mes'ele-yi 30b), 'ibāret-ı ḡarc idüb ('ibāreti ḡarc idüp 32b), temām (tamām 33b), kendü nefsün (kendü nefsin 33b), yoḳdürür (yokdurur 34a), bıçaḡile (bıçaḡıla 35a), suḡan āferin (suḡan-āferin 35a), mecmū'ı marazın (mecmū'-ı marazın 38a), sūratına (sūretine 38b), dirseḡi (dirseḡin 39b), vuḫū'unun ibtidāsında (vuḫū'uñ ibtidāsında 41a), ḫılālleye (ḫılālleye 41b), mescidde (mescide 43b), muvāzabat (muvāzabet 45b), nevi'dür (nev'dür 45b), mısır-ı cāmi' (mısır cāmi' 47a), menfe'atde (menfā'atde 48a), ısıcaḡına (ısıcaḡına 48a), teḳaddum (taḳaddüm 48b), ḫ'oš (hoş 49b), yırtansa (yırtarsa 50b), rāzın (rāzın 50b), meyhorlara (mey-ḡorlara 50b), 'akrab ṭabi'at ('aḳreb-ṭabi'at 51b), ḡürk tab' (ḡürk-ṭab' 51b), mecmu'sı (mecmū'ısı 52a).

3. Sözlükle İlgili Düzeltmeler

Prof. Dr. Mehmet Şekerin eserle ilgili hazırladığı lügatçeye baktığımızda, başta alfabetik diziliş olmak üzere, bazı aksaklıkların olduğunu görüyoruz. Önce yazılması gereken birçok kelime sonraya yazılmıştır: "Bāziçe, bahıl; bī-edeblik, bī-behre, bī-hüde, bī-hayalık; dānā, dūn, dānişmend, dāmen; dūrūd, dūrer; e'imme, ebrār; fāhiş, fāriḡ, fakıru'l-hāl, ferūd, ferāḡāt-ı hātır, ferāyız, ferah-dil; ḡüzün, ḡābi, ḡanıy; ḡāb-ı ḡāflet, ḡūb-ı sūret, ḡālet-i sūḡār; iṣḳāl, itr, ittisā'-ı menzil; kāil, kūşe-i ferāḡāt, kāzī (kādi), ḳaçan; kesirü'l-ḳelām, kesbī, kesb; lā-cerem, lūc, leim-zāde, lā-yu'addü, lā-yuhsā, laın; mīve-i cennet, māye-i cūvān, ma'dūm, ma'kūs, ma'sūmca maḡbūnluk; meliḫu'l-lisān, melāl; mu'cib, mubāhese; mü'essis, mübāşeret; mūrūr-ı zaman, mürebbī; nīsār, nā-sāzkār, nās, nāhiḡ; Resül-i Sekaleyn, refi'-ı şerif; sūret-i zinet, sa'y-i belih, sabī .. saluslanmak, salavāt; şākırd, şūm, şāribü'l-hamr, şir-merd, şātır-

¹ Gerundium (zarf-fiil) eki olan (lp) 'p' harfi ile yazılması gerekirken metnin bütününde 'b' olarak yazılmıştır.

hâtır, şîve-engîz, şad olmak; şıkâr, şu'le, şughl; üğ, tâk u revâk-ı evvân, tîr-ı maksûd, târiku's-salât, tûti-ı dil, ta'âm, ta'n, taahhüd' Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi hemen hemen bütün harflerde alfabetik diziliş yönünden ciddi aksaklıklar vardır. *Sözlüğü hazırlarken madde başı yapılışında da yanlışlıklar vardır: "allâme-i cihân ve ferîd", "câh u rutbet", "gûşîş-i bî-dirîğ", "hizmetü'r-ricâl-i bî ihmâl", "kemâlî kesb itmek", "mürür-ı zaman, mürür-ı eyyâm" (iki tamlama bir başlık altında verilmiş), "şughl", (Türkçe eki ile verilmiş), "tebevviil ve tağayyür"* örneklerde görüldüğü gibi aynı başlıklar altında verilmesi gereken birden çok kelime tek başlık altında verilmiştir.

Yanlış yazılan sözcükler olduğu gibi anlamı yanlış verilen sözcükler de bulunmaktadır. Ayrıca bazı kelimelerin metindeki imlasiyla sözlükteki imlası arasında da farklılıklar vardır. Tespit edilenler, yukarıda olduğu gibi, sırasıyla, kelimenin yanlış okunmuş şekli yazıldıktan sonra, doğru şekli ve geçtiği sayfa numarası parantez içinde verilecektir. Anlamı yanlış verilen kelimeler de aynı şekilde yazılacak, bu örnekler de yine sırasıyla yanlış anlamı ve doğru anlamı verilecektir.

Ahd ü peyâm (ahd ü peymân 28b), ahlâk-ı hâdîme (ahlâk-ı hamîde 21b), âm-î nâdân (â-î nâ-dân 25b), bahil (bahîl), bende-i dâ'î: duacının kölesi (bende-i dâ'î: dua eden, çağırın köle 3a), bünyâd (bünyâd 14a), câyende (cüyende 29a), cerrâh: doktor (cerrâh. operatör doktor 20b), dâ-î dirîne (dâ'î-i dirîne 33b), der bend (der-bend 7a), dün' kuşluk (dün: gece 50a), envâ'î cüz'ıyyât (envâ'-ı cüz'ıyyât 29a), envâ'î letâyîf (envâf-ı letâyîf 34b), evsâf-ı hamîde: öğülen özellikleri, vasıfları (evsâf-ı hamîde: övülmüş vasıflar, özellikler 13b), ferağât-ı hâtır: gönülün ferağatı, el çekmesi (ferâgat-ı hâtır: gönülün dinlenmesi, rahatlığı 9a), ferah-dîl' gönül açıklığı, sevinç (ferah-dîl' gönül ferah, sevinçli 4a), genc-ı seyyib: dul kadının genci (genc seyyibe; genç dul kadın 6b), gırye-ı tağmîs: batırırcasına ağlayış (bahr-i fikrîne tağmîs it-: fikir denizine dalmak 4a), ğâbî: ahmaklık, budalalık (ġâbî ahmaklık, budalalık eden), hûb-ı sûret (hûb-sûret 11b), habîs-î sevâd: karalığın çürküni, kötüsü (habîs-ı sevâd: yazı çürkinliği 3a), hılâf (hılâf 32a), huftê bîdâr: uyanık yatan (baht-ı sa' âdet-ı huftê bîdâr ol-: uyuyan talihin uyanması 8a), ikâb (ikâb 10a), ıssı: sahibi (ıssi: sahip 18a), kasîru'l-kâme: boyun kısa olması (kasîretü'l-kâme: kısa boylu kadın 5b), kelıcı (keleci 20a), kemâlî kesb itmek² kazanmanın son haddine varmak (kemâlî kesb it- kemalî, olgunluğu elde etmek 10b), kesîru'l-kelâm: sözün fazlası, lüzumundan fazla söz (kesîrî'l-kelâm: çok konuşan 31b), kovlamak: haber vermek (kovlamak. gammazlık etmek 16a), kuvvet-ı hâdîme (kuvvet-î hazîme 37a), mâ lâ ya'nî: olur olmaz sözler (mâ lâ-ya'nî: manasız, faydasız, boş 31b), meges-vâr-ı mezellet: zelif olmuş sinek gibi (megesvâr mezellet birle: sinek gibi alçaklıkla 7b), melîhu'l-lîsân: dilin, sözün güzeli, şırnı (melîhu'l-lîsân: tatlı dil 35a), menâhî: nehyedilmiş, yasaklanmış iş işleyenler (menâhî: nehyedilmiş, yasaklanmış şeyler), mînkâr: taşçı kalemi, kartal gagası (mankır 'mangır' altın, gümüş para 24b), muytâb 'muytâf' kıldan örülmüş şeyler satan (müy-tâb: kıl dokuyan, kıldan eşya yapan 17a), muzîll: zillete düşüren, aşağılaştıran (mudîll: dalalete düşüren, sapıtan 30b), mülâzım-ı selâtîn' sultanların ıleri gelenleri (mülâzım-ı selâtîn: sultanlara bağlı, tutunup kalan 13b), mutte'izz izzet ve şeref sahibi olmuş (mutta'ız: nasihat, öğüt, söz dinleyen 8a), müvâzabat (muvâzabet 45b), puhte kılmak pışmış olmak, tecrübe sahibi olmak (puhte: pışımak, tecrübe kazandırmak 11b), rahîmellah: allah'ın rahmeti bol olsun (rahîmallah. allah rahmet eylesin), rîsâle-ı şerîfe eser, kitap (rîsâle-ı şerîfe: şerefli, değerli kitap 4b), sâhîb-ı akrab. insanı akreb gibi sokma huyu olan (akreb-tab': akrep tabiatlı, akrep gibi sokan 51b), sâkît: susma, sukût etme (sâkît: susan, sukût eden 33a), sevâd-hanlık: yazı yazmayı bilen, sôktüren (sevâd-hânlık: yazı yazmayı bilme, sôkme 24a), sipîhr-i bî-mîhr: güneşsiz talih (sipîhr-i bî-mîhr' sevgisiz, acımasız talih 24b), sulh-âmîz: barışa yol açan (sulh-âmîz barıştırıcı, ara bulucu 34a), şâd-kâm: meramına nail olan kişi için kullanılır (şâd-kâm: çok neşeli, sevinçli 11a), şâtr-ı hâtır: zihnin, gönülün neşesi (şâtr-hâtır. gönül neşeli, sevinçli 4a), şad olmak

² Metinde 'kemâl-î kesb idûb' şeklinde yanlış yazılmıştır.

memnun, mesrur, sevinçli (şād olmak: sevinçli olmak 24a), şehvet-i meşûm: uğursuz şerabın şehveti (şehvet-ı meş'ûm: uğursuz, kötü şehvet 7a), ta'lim-i ilm: ilim öğrenmek (ta' lim-i ilm: ilim öğretmek 15b), tahâret: temiz, abdest (tahâret: temizlik, abdest 28b), tazyî'a-i ömr: ömrün zayı olması (tazyî'-i ömr: ömrü boş yere zayı etmek, ömrün kaybına sebep olmak 8b), tebs itmek: def etmek, sakınmak (tebs itmek: yatıştırmak, teskin etmek 20a), vâsil: ulaşma, varma (vâsil: ulaşan, varan 13b), yalımları alçak yumuşak huylu, mütevezi (yalımları alçak ol-: itibarı, mevkii düşük olmak 9b), zebân-dirâzlık: dil uzatan, atıp tutan (zebân-dirâzlık: dil uzatma 4a)

4. Metinde okunmuş fakat sözlüğe yazılmamış kelimeler:

Aruk 6a; oñatça 6b; muvâfakat-i ehl 7a; eylük 8b; bilişmeklik 8b; söylerce 9a; mûtâd (mu'tâd) 9b; meşekkat (meşakkat) 10a; tadundurmak 11a; avlağu 11b, çuman 11b; kakmak (kakımak) 11b; muştucu 12a; avcundan (uçından: -dan dolayı, sebebiyle) 13b; fâsd 14b; narlı (narlı) 15a; ağ- 15a; mu'niyet (me'ûnet: zahmet, meşakkat) 16a; dolan- (dölen-) 16a; kovlamak 16a; şor (şüre' çorak) 16b; sucu (sücü. içki, şarap) 17a; düriş- 17a; ikileyin 17b; usan 18a; depren- 18a; önden (öndin) 20a; tın- 21a; çekiznûb (çekzın-) 22b; düzmek 23b; önegülenüci 29a; semâ'asuz 30a; kığurmak 33a; bile 37a; ileym 37a; göyntük 37b; sınağa kabil 37b; istşlâl ediş- 37b; sokranu 39a; gümrenü 39a; kılağuzluk 39b; hılâlle- (hılâlle-) 41b; yavı kılın- 43b; ön gel- (ön gel-) 43b; siğirden 44a; turğur- 47a; dikmek 47a; ıscağma (ısıcak) 48a; biregü 49a; düvenle (dünle) 49b; nâzile 49b; aruklad- 49b; sınaş- 50b; anduk 51b; mehveş (mühevvis) 52a.

Farsça ve Arapça şiiirlerin tercümeleri ile ilgili düzeltmeler:

Bazı Arapça ve Farsça, özellikle Farsça, şiiirlerin tercümelerinde yanlışlıklar vardır. Bu yanlışlıkların bir kısmı da metinlerdeki imla hatalarından kaynaklanmaktadır. Burada imla hataları üzerinde durmayıp sadece tercüme yanlışlıkları üzerinde duracağım. Yanlış tercümeyi yazdıktan sonra parantez içinde doğrusunu yazacağım. Daha sonra şiiirin geçtiği sayfa ve ait olduğu dîpnot yazılacaktır.

Bilginlerden birinden öğüt vermesini istedim. Bana dedi ki; ister dünyanın en akıllısı ol, ister sen en aptalı, ahmağa (cahile) güvenme (Bilginlerin birinden öğüt vermesini istedim; bana, cahille beraber olma dedi, (zira) eğer dünyanın en bilgini de olsan alçalırısın, cahil isen daha da aptal olursun) 72/44 — Şüphesiz en küçük olan da bir gün büyür; bu sebeple, kurdun yavrusu da yine kurt olur (İnsanlarla beraber büyüse, yaşasa da kurdun yavrusu yine kurt olur) 73/55 — Ey akıl sahibi kişi, hamile (yükü) kadınların doğum sırasında yılan (herkesi inciten bir çocuk) doğurmaları, -akıllıların nezdinde düzgun olmayan evlat doğurmalarından daha kötüdür (Ey uyanık kişi! Hamile kadınların doğum esnasında uygunsuz, kötü bir çocuk doğurmaları, akıllı kişinin yanında (nazarında) yılan doğurmalarından daha kötüdür.) 75/65 — Dinle de gençliği ganimet bil! Çünkü insan için hayat iki kere değerlidir. (Bunu benden işit: Gençliği ganimet bil, zira kimse ikinci kez dünyaya gelmez) 87/134 — Bir köşeye çekil, ve ıyı dinle; arkadaşlığı ve pişmanlığı yâr etmiyesin. Zira bu zamanda (o ikisi) kış için ya düşman elbisesi, ya da nâ-mahrem gölgesidir. (Bir köşeye çekil ve kendine kulak ver ki kendine pişmanlığı arkadaş edinmeyesin (pişman olmayasın); zira bu zamanda kışın elbisesi kendisine düşman ve gölgesi yabancısıdır) 88/142 — Eğer âkıbet dostların sohbetinden uzak kalmak değilsen, akıllı olan kimse kimseye bağlanmaz (madem sonunda dostların sohbetinden ayrılık olacak, akıllı kişi gönlünü kimseye bağlamaz) 93/187 — Edebliyle ol; o zaman büyük olursun. (edebli ol ta ki büyük olasın) 147/67 — Zaman hilelerle doludur; şu acıablıklara bir bak; (Dünya hilelerle doludur, onun acayıplıklarına bak) 154/48 — Kağıttaki her ilim kaybolmaz. İki kişi arasında konuşulan sır da yayılır. (Kağıda yazılı olmayan ilim kaybolur,

iki (dudak) arasından çıkan sır yayılır (sır olmaktan çıkar). 197/132 — Köpek beslenerek büyür (eğitilerek gıder), söyle; köpeğin vefâsı vardır da, niye kadının vefâsı yoktur? (köpek besle kadın besleme, çünkü köpeğin vefâsı var, kadının vefâsı yoktur). 251/43

Halil Çeçen

Boeschoten, H ve Johanson L. Turkic Languages in Contact 2006, Turcologica 61, Harrassowitz Verlag.

Özellikle son yıllarda *dil ilişkisi 'language contact'* ve *dil değişimi 'language chance'* üzerine yapılan çalışmalarda dikkat çeken bir artış söz konusudur. Dil ilişkisi farklı yaklaşımlar ve yöntemlerle; fonetik, fonoloji, morfoloji, sentaks ve semantik düzeye kadar uzanan oldukça geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. *Turcologica 61* de dil ilişkisi bakımından Türk dilleri yorumlanmış, özellikle Johanson'un geliştirdiği *kod kopyalama 'code copying'* kuramı çerçevesinde, Türk dillerinin farklı dillerle etkileşimi ele alınmıştır. Kitaptaki farklı yazarlar tarafından kaleme alınan on beş makalenin ortak özelliği Türk dillerinin diğer dillerle etkileşimidir. Makalelerde, bu etkileşimin Türk dillerinde ne gibi dilsel değişimler meydana getirdiği, Türk dillerinin diğer dilleri nasıl etkilediği gibi konular üzerinde durulmuştur. Kitabın editörlüğünü de üstlenmiş olan Boeschoten tarafından yazılan önsozde (1-3); Türk dilleri ve dil ilişkisi üzerine genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Önsözde geniş bir coğrafyada milyonlarca kişi tarafından konuşulan Türkçenin (Batı Avrupa'dan başlayıp Balkanlara, Asya ve Kuzeydoğu Sibirya'ya kadar) farklı dillerle etkileşim içinde olduğu, köklü edebi dilleri barındırması yanında birçok şive ve ağızlarının da öldüğü belirtilmiştir. Boeschoten yazısında dil ilişkisi sonucunda dilin yapısıyla ilgili değişikliklerin toplumsal değişikliklerle birlikte meydana geldiğini ifade ederken bu değişimlerin farklı yöntemlerle incelenilebileceğini açıklamaktadır.

Johanson tarafından kaleme alınan ilk makalede (4-26) Türk dillerinin diğer dillerle ilişkisi ve etkileşimi üzerinde durulmuştur. Johanson kendi geliştirdiği kod kopyalama kuramı hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Johanson'a göre bir birey ya da bir toplum iki ya da daha fazla dili dönüşümlü kullanıyorsa dil ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Johanson *alıntı 'borrowing' dönüşümlü kod kullanımı 'insertional code-switching'* ve *girişim 'interference'* yerine kopyalama terimini önermektedir. Johanson kendi geliştirdiği kuramı hakkında açıklayıcı bilgiler verdiği çalışmasında kitaptaki diğer makaleleri de kuramı çerçevesinde yorumlamıştır.

Viktor A. Firdman tarafından yazılan ikinci makalede Batı Rumeli Türkçesi (BRT) ve dil ilişkisi üzerinde durulmaktadır (27-45). Firdman çalışmasında Batı Rumeli Türkçesini, fonetik ve fonoloji, morfoloji ve sentaks, yapı kopyalanması '*calques*', söz dizimi ve sözvarlığı bakımından beş başlık altında, Balkanlarda konuşulan dillerle karşılaştırmaktadır. Araştırmasında veri olarak Balkan Türk diyalektleri üzerine daha önce yapılmış olan çalışmaları kullanmıştır. Friedman'a göre günümüzde "*Balkan dilbilim ligünde Türkçe, ikinci derecede önemi olan bir dildir*" Hint-Avrupa dillerinin konuşulduğu Balkanlarda (Arnavutça, Yunanca, Balkan Slav dilleri ve Balkan Romen dilleri) yoğun bir dil ilişkisi bulunmaktadır. Friedman BRT nin fonolojik olarak Arnavutça ve Slav diyalektleri ile büyük bir benzerlik gösterdiğini, BRT nin etkileşimde bulunduğu dillerden en fazla sentaks bakımından etkilendiğini, söz varlığında BRT nin etkileşimde bulunduğu dillere büyük oranda sözcük verdiğini, bu bakımdan buradaki Türkçenin baskın bir özellik gösterdiğini kaydetmektedir.